

Mortensnes

- mer enn bare et nes

En forskningsoppgave skrevet av fem elever fra
Vadsø videregående skole.
26.10.2009

Forord

Denne forskningsoppgaven er skrevet av fem elever fra Vadsø videregående skole. Vi valgte å skrive om kulturminner fordi det har med vår identitet og kulturarv å gjøre. Emnet rører ved samtlige av oss som brukere av nærmiljøet. I tillegg virket det veldig spennende å finne ut hva dagens unge hadde av kunnskap, kontra hva de eldre hadde. Holder vi på kunnskapen, eller er den i ferd med å gå tapt? Dette spørsmålet var med på å gi oss motivasjon og lyst til å skrive. Med god veiledning av lærerinnen Hildegunn Storstein og sosialantropolog, Bent-Martin Eliassen, har vi utformet denne oppgaven du sitter med i hendene.

Forfattet av:

Ruben Amlbe Hirsti, Maiken Hay, Anders Mækelæ, Kristin Gaski Brevik og Lise Rimala.

26.10.2009

Vadsø

Innholdsfortegnelse

Forside	1
Forord	2
Innholdsfortegnelse	3
1.0 Innledning	4
2.0 Metode	5
2.1 Spørreundersøkelse	5
2.2 Dybdeintervju	6
2.3 Deltagende observasjon	6
3.0 Presentasjon av samiske kulturminner og hellige steder	7
3.1 Bjørnesteinen	7
3.2 Offerringen	9
3.3 Stalloen og fjelldøra	10
3.4 Varangerjomfrua	11
3.5 Transteinen	12
4.0 Innledning til intervju	15
4.1 Intervju med ”Beate” (f.1939)	15
4.2 Intervju med ”Karen” (f.1951)	15
4.3 Intervju med ”Olaf” (f.1953)	16
4.4. Intervju med ”Arne” (f.1991)	17
5.0 Resultater spørreundersøkelse	18
5.1 Resultater fra alderen 15 – 25	18
5.2 Resultater fra alderen 50+	19
6.0 Analyse og drøfting	20
7.0 Konklusjon	24
8.0 Feilkilder	25
9.0 Kilder	26
Vedlegg	

1.0 Innledning

Hvert år strømmer det turister fra alle verdens deler til Finnmark. Et fylke med stort mangfold, vakker natur og et utrolig friluftsliv. Kulturminnene i Finnmark utgjør en viktig del av turistattraksjonene og det samme gjelder den samiske kulturen.

Du har kanskje hørt om Mortensnes som ligger ca en halv time fra fylkeshovedstaden i Finnmark, Vadsø? Til tross for at det er en liten plass, har den en utrolig interessant historie, som strekker seg tilbake flere tusen år. Her kan vi finne spor etter dyrkelsen av den samiske naturreligionen ettersom stedet består av kulturminner som tidligere var hellige samiske offerplasser¹. Vi i Varanger burde ta vare på disse kulturminnene ettersom det sier noe om bakgrunnen og historien til oss som bor her. Når vi blir eldre får de fleste et ønske om å vite mer om den kulturelle bakgrunnen vår ettersom det er vårt ansvar å videreføre det vi vet til neste generasjon.

I denne forskningsoppgaven konsentrerer vi oss om fem ulike kulturminner i Mortensnes; Varangerjomfrua, transteinen, offerringen, trolldøra og bjørnesteinen. Grunnen til at vi valgte å konsentrere oss om akkurat disse kulturminnene, og ikke ta for oss kulturminner fra hele Varanger, var fordi vi ville undersøke om kunnskapen om den samiske kulturen på nordvarangerkysten har druknet i moderniseringen av samfunnet. Kulturminneområdet i Mortensnes er en viktig kilde til å få vite mer om den samiske forhistorien i Finnmark, ettersom det tidligere var en viktig boplass for samene¹. Problemstillingen vår er derfor:

Hvilke forestillinger har dagens befolkning på nordvarangerkysten om kulturminnenes historiske betydning og funksjon?

---

¹Tjelle, Ingjerd. *Spor i Varanger*. Eget forlag, 2007.

2.0 Metoder

En viktig del av empirien er å gi informasjon om de fem kulturminnene oppgaven skal omhandle. Dette prøver vi å gjøre så nøyaktig som mulig. Det er også knyttet historier og sagn til disse kulturminnene som er sentrale å få fram. Da flere av disse har vært brukt som hellige steder og offerplasser i den tradisjonelle samiske religionen, er også denne typen informasjon relevant for oppgaven. Historiske kilder som dette vil være sentrale når vi skal finne ut hva som har overlevd av forestilinger om de kulturminnene vi konsentrerer oss om.

Den siste delen av empirien, er de undersøkelsene vi selv har foretatt blant befolkningen på nordvarangerkysten. Vi har brukt både dybdeintervju og spørreundersøkelse.

I denne oppgaven har vi valgt å jobbe ut ifra både kvalitativ og kvantitativ metode. Dette har vi gjort med tanke på at de to metodene gir oss ulik form for informasjon, og av den grunn utfyller hverandre. I dette kapittelet vil vi si noe om følgende metoder som vi har brukt i denne forskningsoppgaven:

- 1) Spørreundersøkelse (kvantitativ metode)
- 2) Dybdeintervju (kvalitativ metode)
- 3) Deltagende observasjon

2.1 Spørreundersøkelse

Fordi det ikke fantes statistikk om dette emnet fra før av, måtte vi ved hjelp av spørreundersøkelsen finne egne tall og utforme en statistikk. Grunnlaget for valget vårt er at vi ville ha noe håndfast som kunne fortelle oss om den generelle kunnskapen folk sitter inne med. Vi ville kartlegge kunnskapen til deltagerne, for så å sammenlikne om bakgrunn, opphav og alder var relevant for hva de hadde av kunnskap. Totalt hadde vi 30 deltagere i undersøkelsen, i aldersgruppene 15-25 år og 50+. I tillegg ville vi få et inntrykk av om intervjuobjektene kunne representere mangfoldet på nordvarangerkysten. Spørreundersøkelsen avdekket om personene vi intervjuet er representative for folks forestillinger. Spørreskjemaet fortalte oss mer om den generelle oppfatningen og meningene,

det ville gi oss en godt breddeperspektiv.² Målgruppen for spørreundersøkelsen var de eldre og de yngre, dette fordi vi ville se om det fantes en forskjell i kunnskap mellom generasjonene.

2.2 Dybdeintervju

Ved å intervju noen få enkeltpersoner i tillegg til spørreundersøkelsen, har vi fått vite flere tanker og meninger om kulturminnene som gjerne ikke ville kommet fram i en spørreundersøkelse.

Den kvalitative metoden går ut på at man konsentrerer seg om noen få momenter, og heller undersøker disse grundig, framfor å undersøke flest mulig uten å gå mer i dybden.³ Dette betyr at vi ved å intervju noen få personer, har jobbet ut ifra den kvalitative metoden. Vi valgte å intervju fire personer i en aldersgruppe på 18-70 år. I tillegg til aldersforskjell har de vi intervjuet også forskjellig bakgrunn, bl.a. finsk, samisk og norsk. Dette valgte vi med tanke på å få et så variert spekter som mulig.

2.3 Deltagende observasjon

En annen metode vi har brukt er deltagende observasjon, fordi vi selv er en del av dette samfunnet og dette faktisk er vår kulturarv. Vi har vært både innenfor og utenfor feltet vi forsker på, noe som er av positiv effekt. Tidligere hadde vi ikke like høy kompetanse om emnet, kun litt bakgrunnskunnskap. Den deltagende prosessen har strengt tatt pågått siden barndommen vår, men absolutt ikke like intenst eller med like stor interesse som de siste ukene.⁴

---

² http://www.holbergprisen.no/images/materiell/2008_skole_pcbruk_bgh.pdf

³ http://no.wikipedia.org/wiki/Kvalitativ_metode - lest 15.10.09

⁴ Informasjon fra lærerinne ansatt på Vadsø videregående skole, født 1964.

3.0 Presentasjon av samiske kulturminner og hellige steder

3.1 Bjørnesteinen

Bjørnesteinen ligger ved fjellpartiet Ciesti, øst for Mortensnes i Varanger.

Bjørnesteinen er en stor steinblokk, som ved første øyekast kan ligne en bjørn. Steinen ligger skråstilt over en annen stein, noe som får det til å se ut som om bjørnen ser ned på offerplassen, og utover Varangerfjorden. Enkelte mener også at bjørnen vokter offerringen.^{5,6}

Bjørnen var et hellig dyr innen samisk mytologi, og noen mener at bjørnesteinen derfor kan ha vært en tidligere offerplass. Kanskje kan det ha vært en tilknytning mellom bjørnesteinen og offerringen som ligger like nedenfor, og at det er pga. bjørnesteinen at offerringen ble lagt der den er i dag.

Bjørnen og bjørnehiet bruker ofte å være avbildet på runebommer som ble brukt i religiøse seremonier knyttet til bjørnejakt.

Sagnet om bjørnesteinen

Et samisk sagn forteller at det en gang for lenge siden ble funnet en bjørnunge i Mortensnes. Menneskene i Mortensnes tok til seg bjørnungen, og tok vare på den. Bjørnungen fikk mat av en tisper, og knyttet raskt sterke bånd til menneskene. Den ble også en god lekekamerat for barna i den lille bygda. Etter hvert ble bjørnen helt tam, og levde side om side med menneskene.

På sørsiden av Varangerfjorden bodde det en ond noaide. Han mislikte at menneskene hadde tatt til seg bjørnen, og at den levde så tett oppå menneskene. Det var harde tider på denne tiden, og folket led av hungersnød og sult. Offerringen ble derfor et naturlig møtepunkt for innbyggerne, og ble mye brukt.

En dag da flere av innbyggerne var samlet rundt offerringen, inkludert bjørnen, kom det en ravn flygende over fjorden. Idet den satte seg ned ved offerringen ble den forvandlet

---

⁵Sveen, Arvid. *Mystisk landskap*. Orkana forlag, 2003

⁶<http://www.saivu.com/web/index.php?artihkkal=544&giella1=nor>, lest 08.09.09

om til noaiden. Noaiden sa til bjørnen at siden den var blitt så glad i menneskene skulle den forvandles til stein. Det ble den, og den dag i dag står den å speider utover Varangerfjorden.⁷

Som nevnt tidligere var bjørnen et hellig dyr innen samisk mytologi. Dette kan kanskje ha vært en årsak til at menneskene i Mortensnes valgte å ta til seg bjørnungen. Det var stas og ære for befolkningen å oppfostre en bjørn. Noaiden på sørsiden av fjorden mislikte at innbyggerne tok til seg bjørnungen. Kanskje kan noaiden ha følt seg truet og tilsidesatt av bjørnen, og av den grunn blitt sjalu og misunnelig på den. Noaiden kan av disse årsakene ønsket å forsteine bjørnungen for å få oppmerksomheten rettet mot seg selv.

Ved at det refereres til ”den onde noaiden” i sagnet, kommer det typiske ”det gode mot det onde” fram.

(foto: Lise Rimala)

---

⁷Tjelle, Ingjerd. *Spor i Varanger*. Eget forlag, 2007

3.2 Offerringen

Det er funnet mange ringformede offerplasser i Finnmark. Det finnes to slike i Mortensnes og den ene befinner seg under bjørnesteinen. Den er bygd i stein inntil ett fjell, slik at fjellet danner en av veggene i ringen. Det finnes ingen konkret informasjon om hva offerplassen har blitt brukt til, eller hvilke ritualer som har tatt sted i den. Det som gjør at offerringen skiller seg ut fra de andre kulturminnene, er at den er menneskeskapt. Offerringens beliggenhet kan tyde på flere ting. Det er ett stort gravfelt vest for ringen. Dette kan tyde på at den har blitt brukt i begravelseritualer. Ritualene kan være knyttet til en overgang fra livet på jorda til det samiske dødsriket Jábmiidáibmu. Like øst for ringen er det et stup, hvor det er et rikt fugleliv. Det kan tenkes at det er blidt ofret ting i forbindelse med eggsanking.

En annen tolkning er at den kan ha tilknytning til bjørnesteinen.

Kilder ^{8,9}

---

⁸Tjelle, Ingjerd. *Spor i Varanger*. Eget forlag, 2007

⁹Sveen, Arvid. *Mytisk landskap*. Orkana forlag, 2003

3.3 Stalloen og fjelldøra

På Mortensnes finner vi opprinnelsen til det samiske sagnet om døra i fjellet, også kjent som risedøra eller trolldøra. Dette fjellet ligger litt øst for Mortensnes, i det vi kjenner som Klubbefjellet. Døra er egentlig bare en fordypning i fjellveggen, med en mørkere farge enn resten av fjellet¹⁰. Det gir dermed inntrykk av å være en dør. Innenfor denne døra bor stalloen visstnok sammen med hunden sin. Dersom en ser godt etter ved siden av den store døra, kan man se en mindre dør som skal tilhøre hunden til stalloen. Er du heldig og får øye på stalloen, vil du mest sannsynlig se ham sammen med hunden¹¹. Det sies at stalloen hadde et stort jaktstlott innenfor døra, her levde han i sus og dus, og ble servert gourmetmiddager av sine blåklede tjenerer¹².

Videre forteller sagnet at stalloen var litt av en rundbrenner og hadde jenter både på sørsiden og nordsiden av Varangerfjorden. Dersom en står på Mortensnes og ser mot sør, kan en se tydelige fordypninger i fjellsiden. Dette skal visstnok være det området hvor stalloen sto på ski med sine kjære. En dag var stalloen og besøkte en av jentene sine på sørsiden, og ved dagens ende lovte han henne å komme tilbake så snart som mulig. Stalloen kom aldri tilbake, han lot jenta stå å vente helt til hun ble forstenet¹³. Det sies at dette kan være Varangerjomfrua som hviler i fjæra på Mortensnes¹⁴.

---

¹⁰Observasjon

¹¹Tjelle, Ingjerd. *Spor i Varanger*. Eget forlag, 2007

¹²Sveen, Arvid. *Mytisk landskap*. Orkana forlag, 2003

¹³Intervju med "Arne", født i 1991, i tillegg til observasjon.

¹⁴Intervju med kvinnelig ansatt på Vadsø videregående skole, født 1957

3.4 Varangerjomfrua

Varangerjomfrua ligger mellom Mortensnes og Vestre Jakobselv. Det er en vakker og mystisk skulptur som pryder fjæra. Hun er ikke menneskeskapt men formet til av tid, vær og vind, det harde nordnorske klimaet. Det er noe majestetisk og eksepsjonelt med henne, selv om det også ligger en dyster og trist aura rundt henne. Hun har nemlig tre triste historier og fortelle oss.

Hun hadde en kjæreste sør for fjorden, som hun lengtet etter og savnet så forferdelig mye. En dag bestemte hun seg for å legge på svøm over fjorden til han. Men da hun kom til midten av fjorden druknet hun og ble ført tilbake nordover igjen av havets undervannsstrømmer før hun ble skyldt forstenet opp på fjæresteinene nedenfor Klubbnasen.¹⁵

Ett annet sagn forteller oss; at Klubbnasen stalloon som bodde i berget var i Russland på besøk. Da han skulle reise hjem fulgte det en kvinne etter han, det var hun som da skulle bli til dagens Varangerjomfru. Han for over fjorden, og hun la på svøm etter han. Hun mistet han av syne og klarte ikke å holde følge, hun druknet midtfjords og ble skyldt opp der hun ligger den dag i dag.¹⁶

Det siste sagnet sier: på sørsiden av Varangerfjorden bodde det en vakker ung pike. Stallo hadde kommet med lovnader til denne piken om at han skulle ta henne med inn i trollverden, og jaktlottet sitt som lå bakom stallodøra. Men han kom aldri og hentet henne, så hun begynte å svømme over fjorden. Hun drukner og ble skyldt i land av bølgene på den nordlige siden av fjorden. Der ligger forsteinet i dag for å minnes stalloens svik mot henne.¹⁷

(Foto: Ingjerd Tjelle)

---

¹⁵<http://varangertankar.blogspot.com/2007/07/varangerjomfrua.html>

¹⁶Tjelle, Ingjerd: *Spor i Varanger*. Eget forlag, 2007.

¹⁷Intervju med kvinnelig ansatt ved Vadsø videregående skole, født 1957.

3.5 Transteinen

Transteinen, eller graksesteinen som den også kalles, befinner seg langt nord i vårt vidstrakte land Norge. Ikke så langt ifra sjøkanten på kulturminneområdet i Mortensnes ligger denne spesielle steinen. Det rare med den 2,5 meter¹⁸ høye offersteinen er at den så vidt har feste i bakken, eller det er i hvert fall slik det ser ut. Men den glatte, slipte steinen står der fortsatt, omringet av hele 13 steinringer. En skattefogd ved navn Niels Knag refererte i 1695 i Øst- Finnmarks beskrivelse til steinen som en ”trøiburg”; en labyrint som består av ringer av stein. Transteinen kan da ha blitt plassert i midten av labyrinten, ettersom slike labyrinter noen ganger hadde en større stein plassert i sentrum¹⁹. Disse såkalte ”Trojaborg”- labyrintene er å finne i Nord-Europa, deriblant Russland og Finland. I Finnmark er det til sammen funnet 8 slike labyrinter.²⁰

Steinringenes funksjoner kan ha vært i sammenheng med religiøse offerritualer, men nå ligger steinringene innenfor hverandre (konsentriske) og danner derfor ingen labyrint²¹. De labyrintene som er funnet i Finnmark tidligere har som oftest vært nær gravplasser, og på Mortensnes er det funnet rundt 250-300 gravplasser, eller hellegraver, som dateres til rundt 1600-tallet e. Kr.^{21,22}

Det er funnet rester av bein blant steinringene. Blant annet har det blitt funnet bein fra fisk, bever, sel, fugler, og til og med et reinhorn rundt 3. og 5. steinring. Dette kan tyde på at de har blitt ofret, noe som bringer oss tilbake antagelsene om steinen og steinringenes sammenheng med religiøse ritualer^{20,22}. Det antas at ringene er blitt plassert etter år 0 ettersom havet da hadde sunket til et nivå som gjorde det mulig²³.

Steinringene gjør transteinens bakgrunn og historie med en gang mye mer interessant, ettersom det kan ha sammenheng med den gamle samiske naturreligionen. Det vi vet er at transteinen har vært en samisk offerstein over lang tid, og det sies at steinen ble oversmurt med tran for å bringe folk fiskelykke.

---

¹⁸<http://www.solvsmia.no/sider/transt.htm> - lest 08.10.09

¹⁹Vorren, Ørnulv og Eriksen, Hans Kristian. *Samiske offerplasser i Varanger*. Nordkalott-Forlaget, 1993.

²⁰<http://www.luondu.varjjat.org/web/index.php?sladja=11&vuolitsladja=38&giella1=nor>, lest 26.09.09

²¹Sveen, Arvid. *Mytisk landskap*. Orkana forlag, 2003.

²²Schanche, Audhild. Mortensnes, en kulturhistorisk vandring gjennom 1000 år.

²³Intervju med kvinnelig ansatt på Varanger samiske Museum (født 1970)

Sagn om transteinen

Et sagn fra Enare i Nord- Finland forteller om steinens opprinnelse ^{24,25}:

Det sies Beave-Vuolab, en kjent samisk sagnfigur, ble utfordret en gang han var ute og fisket. Utfordrerne var et par norske som hadde hørt om Beave-Vuolabs utrolige styrke og ville se det med egne øyne. Beave-Vuolab tok da opp en av de store steinene ved Varangerfjorden og slo den ned i bakken. Steinen fikk navnet Ceavccageadge (transteinen). Tran har blitt smurt på den steinen i eldre tid(fram til rundt 1800-tallet) for at fisket skulle gå bra.

Fra J. Qvigstad: Lappiske eventyr og sagn fra Varanger, blir det også fortalt om et søskenpar; Anders og Morten, som ifølge sagnet, ble truffet av en sterk storm når de var på tur til Vadsø en høstkveld ^{20,21,25,26}. De hadde hver sin båt, fulle med fisk. Stormen førte til at Mortens båt kullseilte ved Mortensnesodden, mens Anders bare seilte videre til land uten å hjelpe sin kjære bror. Like etterpå reiste det seg en skikkelse nede ved fjæra. En skikkelse som viste seg å være Morten. Han tok da tak i Anders og drog ham med ned mot fjæra og sa at Anders var nødt til å følge han med ned til sjøens bunn ettersom han ikke reddet han. Anders ropte så på hjelp fra dauingene, og Morten ropte på hjelp fra draugene i sjøen. Opp fra sjøen steg da draugene, med tareleggere som våpen. På land ventet da dauingene med deler av likkister til å forsvare seg med, og deretter brakket det løs. Det hele endte med at dauingene vant, og Anders slapp unna med livet i behold. Til minne for dauingene som hjalp ham til seier, reiste Anders en stein. Det er denne steinen vi i dag antar er transteinen. Det samiske navnet er Ceavccageadge, som er satt sammen av ordene ceakkiš ("opprettstående stein") og ceavzit ("å holde ut")²⁰.

Handelsmann og arkeologiinteressert A.G. Nordvi skrev i 1883 i Finnmarks Amtstidende (nr 38):

*"Steinen var tidligere omgitt av 8 eller 10 konsentriske ringer av stein med ca 1 meters mellomrom.. Samene kaller enda steinen Ailekes Gædge (den hellige stein) og har tidligere ofret til den."*¹⁹

---

²⁴<http://www.saivu.com/web/index.php?artihkkal=545&giella1=nor>

²⁵<http://planetx.spaces.live.com/> - lest 11.10.09

²⁶<http://www.sametinget.no/kunde/filer/Mortensnes.pdf> - lest 19.10.09

I den samme artikkelen nevner Nordvi at steinen pleide å være større, men pga at den hindret utsikten ble toppen sprengt bort. Tradisjonen forteller at det gikk dårlig med kjøpmannen som fjernet toppen av steinen, og bekrefter samtidig at steinen var en offerstein med helt spesielle krefter. Nordvi forteller også om en gammel samekone som i hemmelighet ofret melk til steinen hver morgen og kveld, noe som kan tyde på at steinen også ble brukt i forbindelse med å oppnå hell i noe annet enn bare fiske. I dette tilfellet husdyrhold, som sammen med fiske, jakt og reindrift var vanlige næringsgrunnlag for samene på 1800-tallet.²⁷ Men vet vi egentlig hvem som satt plasserte steinen der den er nå? Svaret er nei. Vi kan ikke vite helt sikkert hvorfor transteinen er der eller hvem som satt opp steinen. Kanskje stammer steinen fra vikingtiden? Flere steiner, lik transteinen i Mortensnes, har man funnet sørpå, og de dateres tilbake til vikingetiden^{21,25}. I Vadsø finnes det blant annet en bautastein ved navn Ivarsteinen, hvor det er funnet trerester som kan ha vært i forbindelse med en vikinggrav¹⁹.

(Foto: Lise Rimala)

---

²⁷ <http://www.regjeringen.no/nb/dep/aid/dok/regpubl/stmeld/20002001/stmeld-nr-55-2000-2001-/6.html?id=325869> – lest 08.10.09

4.0 Innledning til intervju

I denne forskningsoppgaven var det viktig for oss å få et godt breddeperspektiv for å kunne trekke en mer konkret konklusjon. Informantene har derfor både forskjellig bakgrunn og alder. Vil det være større kunnskap blant de med samisk bakgrunn? Hva vet den yngre og den eldre generasjonen om kulturminnene på Mortensnes? Kjenner de til bakgrunnen og sagnene knyttet til hvert av de fem kulturminnene?

4.1 Intervju med ”Beate” (f.1939):

Kulturminnene på Mortensnes, og i Øst-Finnmark generelt, vet jeg dessverre ingenting om. Jeg vokste selv opp i Karasjok, og ble født på fjellet i lavvo. Jeg husker ikke altfor mye fra barndommen, og derfor kan jeg heller huske at jeg ble fortalt historier, eller sagn i den forstand. I hvert fall ingen sagn knyttet til de kulturminnene dere er ute etter. Mine foreldre kunne selvfølgelig true oss med at Stallo kom hvis vi ikke oppførte oss, men noe annet enn det vet jeg ikke. Dessuten flyttet jeg på internat i første klasse og måtte lære meg norsk, ettersom det var alt lærerne snakket. Samiske sagn og historier ble det ikke mye av da.

Hvilke funksjoner mytene kan ha hatt for befolkningen, er jeg usikker på. Kanskje kan det ha vært knyttet til overtro eller den samiske naturreligionen. Selv vokste jeg opp med kristne verdier, så den tradisjonelle samiske naturreligionen var ikke en del av min oppvekst. Men jeg hadde familie som kunne lese på steiner og trær hvilken vei nord, øst, sør og vest lå i naturen. De kunne lese naturen mye lettere og klarere før i tiden. Noe av det vakreste min far kunne oppleve var å se noen som joiket ute i det vakreste dalføret. Da kunne han bare stoppe og lytte- være nær naturen.

Jeg synes det er viktigere å ta vare på den samiske tradisjonen og kulturen generelt, enn hvert enkelt kulturminne. Det er tross alt det jeg har vokst opp med selv.

4.2 Intervju med ”Karen” (f.1951):

Jeg vet det er en del, og kjenner til en del kulturminner i Mortensnes. Jeg har bl.a. hørt om bjørnesteinen, varangerjomfrua, flere fangstgruver, gravplasser, offerringen, transteinen,

stallodøra og et isvann som skal være en hellig plass. Jeg har i tillegg hørt en del myter og sagn knyttet til de ulike kulturminnene av venner og bekjente, når vi har kjørt forbi de aktuelle plassene. Ellers har jeg også lest om de i ulike brosjyrer og bøker, og blitt fortalt ulike sagn og myter av guider når jeg har besøkt ulike museum.

Stallodøra har jeg hørt er døra inn til stalloverdenen. Det skal også være en liten luke ved siden av, som tilhører stallo sin hund. Den sitter ved siden av luka og holder vakt over døra.

Når det gjelder varangerjomfrua har jeg hørt at det en gang bodde en vakker pike på sørdsiden av Varangerfjorden. Stallo var forelsket i jenta, og kom med lovnader om at han skulle ta henne med inn i stalloverdenen. Piken ventet, men stallo kom aldri for å ta henne med. Tilslutt bestemte hun seg for å svømme over fjorden, men hun druknet før hun nådde land. Bølgene slo, og førte den døde piken inn mot land. Der ble hun gjort om til stein, til evig påminnelse for stallo, for hans tomme lovnader som hadde ført til pikens død.

Bjørnesteinen, offerringen og transteinen har jeg ikke hørt mer om enn at det kan ha vært tidligere offerplasser.

Jeg er født og oppvokst i Finland og har av den grunn ikke blitt fortalt disse mytene og sagnene i min oppvekst. Men jeg kan tenke meg at man har fortalt disse sagnene og mytene opp gjennom tidene, for å vise barna at man skal ha respekt for naturen og dens krefter. Det har også vært vanlig å ofre gaver til naturen og høyere makter, for å lykkes innen jakt og fiske. Sagnet om Varangerjomfrua kan jo kanskje være et eksempel på at man ville lære barna at de skulle respektere havets krefter, og ikke ta unødvendige sjanser.

Jeg synes det er svært viktig at man tar vare på kulturminnene man har i Mortensnes. Det at man også tar vare på historien, og forteller mytene og sagnene videre til kommende generasjoner er viktig. Skolene og nærmiljøet bør kanskje også bli flinkere å lære elevene om den lokale historien vi har her oppe, i tillegg til at man blir flinkere å ta i bruk internett for å vise og fortelle om kulturminnene.

4.3 Intervju med ”Olaf” (f.1953):

Jeg har samisk bakgrunn og kommer fra indre strøk. De kulturminnene jeg vet om er fra samiske bosettinger, og også brukt som samiske offerplasser. Jeg kjenner også til et sagn om Stallo og bjørnesteinen;

Folkene på Mortensnes tok vare på en bjørnunge, som ble ungenes venn og helt tam til slutt. En stallo fra sørsida likte ikke at bjørnen levde side om side med menneskene. Han kom til bygda som en fugl en gang folket var samlet på fjellet med bjørnen. Han landet på bakken og gjorde bjørnen om til stein.

Flere ganger når jeg kjører forbi med venner og bekjente som vet om kulturminnene, blir det ofte fortalt om de. Vi var også en gang med Torbjørn Skjåviks turbuss på vei fra Vadsø og innover, da han guidet på turen og fortalte om ulike kulturminner. Da vi var barn ble vi fortalt ulike ting vi ikke måtte gjøre, som for eksempel å vinke med en hvit vott eller tørkle til nordlyset.

Jeg tror samiske foreldre fortalte barna sine skremmende historier om samiske karakterer som en slags moralpreken. Funksjonene kulturminnene kan ha hatt, er fortellinger om området og personene som har bodd der fra gammelt av.

Jeg mener man ikke skal ta vare på enkelte kulturminner. Har det vært noen der og kokt margebein så er det kulturminne og det blir et vernet område.

4.4 Intervju med "Arne" (f.1991)

Jeg har bare hørt sagnene om stalloen i fjellet, bjørnen og transteinen, de andre kulturminnene er ukjent for meg. Fortellingene har jeg lært på klasseturer som har vært arrangert av skolen, der lærte vi i tillegg om de gamle samiske gravplassene. Jeg har ikke lært noe av familien min, vi har ikke noe spesielt forhold til kulturminnene, og dermed liten interesse av å videreføre kunnskap om dette. For meg personlig har ikke kulturminnene noe å si, de har ikke noe særlig betydning.

Bakgrunnen for at sagnene har oppstått er vel ganske enkelt at man trengte noe å tro på, det var vel godt å samles rundt en tro. Samene har jo en egen naturreligion, de hadde ulike guder med ulike hensikter. Jeg forbinder mye av dette med overtro, spesielt dette med transteinen som ble smurt inn med tran for god fiskelykke. Den hadde kanskje en betydning før, men i dag er det egentlig bare en stein som står der. Det ikke er viktig for meg personlig å ta vare på kulturminnene, men de forteller oss tross alt litt om hvem vi er og hvor vi stammer fra. Det hadde vært litt synd om vi ikke hadde hatt denne kunnskapen.

5.0 Innledning til spørreundersøkelse

Ved hjelp av en spørreundersøkelse vil vi kunne kartlegge den generelle kunnskapen befolkningen på nordvarangerkysten har om kulturminnene på Mortensnes. Den kvantitative metoden går ut på nettopp dette; nemlig å samle inn flere menneskers mening/kunnskap uten å gå noe mer i dybden. Vi valgte å rette fokuset mot unge og godt voksne mennesker, nettopp fordi vi tenkte forskjellen ville være størst mellom disse to aldersgruppene.

5.1 Resultater fra alderen 15 til 25

	Barnehage	Skole	Foreldre	Besteforeldre	Andre**
Hvor har du hørt sagnene?	15%*	65%*	30%*	15%*	25%*

* her kan man krysse av i flere kategorier.

**Andre har blitt betegnet som venner og søsken.

	Ja	Nei
Tror du sagnene hadde en funksjon?	50%	50%
	Ja	Nei
Tror du sagnene har en funksjon?	23,3%	76,7%
	Ja	Nei
Burde vi ta vare på kulturminnene?	83%	17%
	Ja	Nei
Visste du at noe av disse kulturminnene var hellige samiske offerplasser?	52,6%	47,4%
	Ja	Nei
Tror du den eldre generasjon har et annet syn på kulturminnene enn den yngre?	75 %	15%

5.2 Resultater i alderen 50+

	Barnehage	Skole	Foreldre	Besteforeldre	Andre**
Hvor har du hørt sagnene?	14,2%*	14,2%*	28,5%*	14,2%*	42,8%*

* her kan man krysse av i flere kategorier.

**Andre har blitt betegnet som venner, bussjåfører og bøker.

	Ja	Nei
Tror du sagnene hadde en funksjon?	100%	0%

	Ja	Nei
Tror du sagnene har en funksjon?	42,8%	57,2%

	Ja	Nei
Burde vi ta vare på kulturminnene?	85,7%	14,3%

	Ja	Nei
Visste du at noe av disse kulturminnene var hellige samiske offerplasser?	93%	7%

	Ja	Nei
Tror du den eldre generasjon har et annet syn på kulturminnene enn den yngre?	86 %	14%

6.0 Analyse og drøfting

Gjennom intervjuene og spørreundersøkelsen knyttet til vår forskningsoppgaven fikk vi inntrykk av at folk på nordarangerkysten generelt ikke har spesiell tilknytning til kulturminnene på Mortensnes. Den eldre generasjonen ser ut til å ha større kunnskap og interesse for historiene, sagnene og bakgrunnen til de ulike kulturminnene. Så mange som 93 % visste for eksempel at kulturminnene var hellige samiske offerplasser, mens det i aldersgruppen 15-25 år bare var litt over halvparten som var klar over dette. Kanskje vil interessen for vår egen bakgrunn øke med alderen, med tanke på at flere av oss sannsynligvis vil stifte familie og dermed ønske å videreføre det vi selv har blitt fortalt i vår egen barndom.

Den eldre generasjonen hadde mer kjennskap til kulturminnene og kunne gjengi noen av sagnene skriftlig. Denne aldersgruppen har i tillegg en større tro på at sagnene har hatt den betydning i tidligere tider. Kanskje ble resultatet slik fordi de eldre har en bedre evne til å reflektere over sagnene enn den yngre generasjon. I den yngre generasjonen var det få som hadde kjennskap til kulturminnene, og bare en liten andel kunne gjengi sagnene og da heller ikke i særlig grad.

Den yngre generasjon tenker at de eldre har en større kunnskap til kulturminnene. Kanskje kan årsaken til dette være at de fleste eldre har etablert familie og har gjort rede for sin kulturarv. Eldre derimot, tenker at ungdommen er mer opptatt av nåtiden og framtiden, framfor å finne ut av fortiden.

Det viste seg også at kulturminnene har en underholdene funksjon for folk generelt, uansett alder. Folk går ikke dypere inn på hvert enkelt kulturminne, men synes det er viktig at vi tar vare på dem. Den samiske kulturen tar nye former og retninger ettersom tiden går. Den identiteten hver enkelt har til den samiske kulturen forandrer seg også. Samene moderniseres som alle andre folkeslag, og som alle andre land, men det betyr ikke at den samiske kulturen, religionen og den historien ikke er verdt å ta vare på. Samiske kulturminner generelt i Norge blir fredet hvis de er eldre enn 100 år.²⁸

Det er også viktig å se på fornorskningen som en av faktorene til at folk kanskje ikke vet like mye om den samiske forhistorien i Finnmark, og dermed også kulturminnene på Mortensnes. I intervjuet av ”Beate”, som selv er samisk, innrømmer hun at historien og

---

²⁸Kvinnelig ansatt ved det samiske museum i Varangerbotn, født 1970.

bakgrunnen til kulturminnene er ukjent for henne. Hun har heller ikke kjennskap til samiske historier og sagn, men bekrefter at hun flyttet på internat i 1. klasse. Der ble hun nødt til å lære seg norsk ettersom det var det undervisningen gikk i. Assimileringspolitikken hindret utviklingen av den samiske kulturen, og gikk ut på at samene skulle ta til seg den norske kulturen og de norske verdiene²⁹. Dette kan være en av årsakene til at de samiske kulturminnene ble snakket lite om. I resultatene fra spørreundersøkelsen viser det seg at skolen i dag tar mer initiativ når det kommer til videreføringen av sagnene knyttet til kulturminnene. Mens bare 14, 2 % av informantene i alderen 50+ oppga skolen som kilde, var det hele 65 % av aldersgruppen 15-25.

Da misjonærene inntok Norge ble samenes religion sett på som heksekunst og trolldom. Den samiske kulturen ble med andre ord assosiert med noe negativt. Dette førte også til at flere av de samiske historiene og fortellingene ble glemt ettersom alt som hadde med den samiske troen ble forkastet. Ikke bare fortellinger og historier ble forkastet; den samiske sangformen, joik, ble også forbudt og runebommene ble brent. Den undertrykkelsen samene har vært utsatt for kan også være en av grunnen til at den norske skolen tar mer initiativ til å utdanne elvene med kunnskap rundt den samiske kulturen.

En interessant observasjon blant de eldre i spørreundersøkelsen er at de oppgir ”Andre” som en viktigere kilde enn foreldre, besteforeldre og skole. Man legger mye vekt på oppvekst og miljø når man stiller spørsmål ved hvor mye informantene vet om de aktuelle kulturminnene. Noe man kanskje ikke tenker på med det første, men som også er en viktig faktor hos flere, er interessene. Selv om en person ikke er født og oppvokst i Varanger, eller kanskje Norge i det hele tatt, kan personen sitte på mye fakta og informasjon om kulturminnene. Via bøker, brosjyrer, venner og bekjente kan man lære en god del.

Selve funksjonen og historien til de ulike kulturminnene ser vi blir forbinnet mye med de tradisjonelle samiske verdiene - både når det kommer til hell, lykke, og det å ha respekt for naturen. Vi vet det ble ofret til transteinen, og i blant annet sagnet om bjørnesteinen kan vi se at den tradisjonelle samiske naturreligionen kommer inn. I sagnet fortelles det om en bjørn som levde side om side med menneskene, og dette kan forbindes med samenes forestilling om at dyrene var like mye verdt som menneskene.

---

²⁹Hætta, Odd Mathis. *Samene- en arktisk urbefolkning*. Davvi Girji o.s., 1992

Ettersom en stallo ikke er en bestemt skikkelse, men derimot en representant for et faremoment for mennesker, har begrepet stallo en abstrakt betydning. Det har i lang tid vært stilt spørsmål om hva en stallo egentlig er, og det finnes ikke noe konkret svar på dette. Men vi vet at samene brukte ordet stallo om steder og mennesker de mente hadde onde egenskaper eller var til fare for dem. Stalloen er derfor en skikkelse som representerer fare, det sies at han kunne være menneskeetende. Man vet at samene har brukt begrepet stallo om skatteinkreverne som kom fra byen.³⁰

Hvor sterk denne troen på stalloen har vært gjennom tidene er nesten umulig å si, men det må ha vært en grunn til at disse sagnene fortsatt fortelles rundt omkring i husstandene på Nord-Varanger kysten. Man kan tenke seg at troen på stalloen har blitt styrket ved uheldige hendelser som har skjedd oppgjennom tidene. Oppklaringer av hendelser kunne gjøres ved at skylda ble lagt på stalloen. Et eksempel er dersom et barn eller en voksen person forsvant, og ikke ble funnet igjen, var det kanskje lett å tro at det var stalloen som hadde vært på fære. Den virkelige forklaringen var kanskje at vedkommende hadde hatt et uhell på en eller annen måte.

Samene har i lang tid hatt sin egen form for religion, sin egen naturreligion. Dette fordi naturen har hatt så mye å si for både plassering av bosetninger og innhøsting av naturressurser. Samefolket har levd i ett med naturen, ferdet i områder med store utfordringer, høstet godene naturen har å by på, og ikke minst taklet det utfordrende klimaet. I sagnet om stalloen og fjelldøra ser vi at døra ligger høyt oppe i en bratt skråning og terrenget er svært ulendt. Kanskje er dette en av grunnene til at det ble sagt at det bodde en stallo der. Det representerte fare i den forstand at barna og mennesker generelt burde holde seg unna dette området.³¹

Den samiske naturreligionen viste enorm respekt for dyrelivet og naturen. Deres hverdag var avhengig av forholdene rundt dem og de viste sin store takknemlighet ved å gi noe tilbake til naturen via ofring. Bjørnen hadde en spesiell betydning for samene, faktisk var deres respekt for bjørnen så høy at de ga bjørnen et kallenavn, guds hund. Bjørnen var innehaver av en sterk magisk kraft. Når bjørnen ble drept ble denne kraften overført til jegeren. Kvinnene måtte passe seg for denne kraften, de kunne dermed ikke se på jegeren direkte, men gjennom en messingring i et ukjent antall dager etter fellingen av bjørnen³¹. Det

---

³⁰http://skolenettet.no/nyupload/Moduler/5_Samisk_innhold_KRL_roge.pdf – lest 25.10.09

³¹Sveen, Arvid. *Mytisk landskap*. Orkana forlag, 2003.

var viktig å passe på at bjørnens knokler og bein ikke ble skadet slik at de kunne ofres til jaktguden sammen med offergaver. En god demonstrasjon på ritualene som gjennomføres i en bjørnejakt kan man se i filmen "Veiviseren" fra 1987.

I to av tre sagn utspiller det seg et kjærlighetsdrama på Mortensnes mellom den angivelige Varangerjomfrua og hennes kjære. Forskjellen mellom de to sagnene er små, den mest betydelige forskjellen er overgangen fra den menneskelige kjæresten til den overtroiske stalloon. I sagnet med stalloon handler dramaet om den klassiske kampen mellom det gode og det onde, og i det andre handler det om et utrolig savn.

Når man analyserer sagnene og historiene kommer det lett til syne at de inneholder en moralsk tone. Kanskje har disse sagnene blitt brukt med samme hensikt som mytene fra den greske mytologien, som en moralpreken.

Samene videreførte sagnene til hverandre fra generasjon til generasjon. En kilde fra det samiske museet i Varangerbotn forteller at det var vanlig at familiene satt sammen og fortalte historier til hverandre, eller at noaiden tok ansvaret for å videreføre historien til en større gruppe mennesker. På denne måten kan det ha skjedd betydelige endringer i både innhold og hensikten i henhold til det som en gang kanskje var det originale sagnet.

Da vi behandlet spørreundersøkelsen måtte vi ta hensyn til nordvarangerkystens historie, innvandringen av finlendere og fornorskningen av samene. Vi måtte dermed undersøke om bakgrunnen til informantene hadde en betydelig påvirkning på resultatet.³²

Statistikken viser at bakgrunn har overraskende lite å si for hvor mye kunnskap hver enkelt hadde om kulturminnene. Vi kan konkludere med at bakgrunn og kjønn ikke hadde noen spesiell betydning for resultatet, og vi har dermed ikke tatt dette til betraktning i statistikken.

---

³²Andersen, Gissle. *Forskningsprosessen: et veiledningshefte for elever i videregående skoletrinn*. Holbergprisen, 2007.

7.0 Konklusjon

Da vi startet med denne forskningsoppgaven, var vår kunnskap om de fem utvalgte kulturminnene på Mortensnes begrenset. Etter hvert som vi samlet inn data viste det seg i midlertidig at vi ikke var de eneste. Kunnskapen blant ungdommen var dårlig, og den eldre generasjonen var både mer opplyst og interessert. Men her igjen kom regla ”Ingen regler uten unntak” inn. Som intervjuene viste, var det også eldre som ikke hadde særlig kunnskap om kulturminnene, dette til tross for deres samiske bakgrunn. Vi ser at forestillingene om de fem kulturminnene varierer blant befolkningen på nordvarangerkysten. Oppvekst, verdier og interesser er alle årsaker til dette. Den generelle oppfatningen blant informantene var at kulturminnenes historiske betydning og funksjon var knyttet til blant annet oppdragelse, religion, samiske mytologi og overtro. Vår kunnskap har økt betydelig gjennom denne forskningsoppgaven. Det er utrolig viktig å ta vare på kulturarven vår, noe som også inkluderer kulturminnene på Mortensnes.

8.0 Feilkilder

I en forskningsoppgave som denne, må vi ta høyde for at det kan bli en del feilkilder. Ved at vi både jobber ut ifra kvalitativ og kvantitativ metode, kommer mye av dataen vi samler inn fra personer. På denne måten kan det fort oppstå opplysninger og meninger som tolkes feil, og av den grunn ikke kommer fram på rett måte. I en spørreundersøkelse kan spørsmål misforstås, og undersøkelsesobjektet kan komme til å krysse av på noe han/hun egentlig ikke mener. Til sammen hadde vi 30 spørreundersøkesskjemaer og fire intervju.

I et intervju kan det på samme måte oppstå misforståelser angående spørsmål. I tillegg kan både intervjuer og intervjuobjekt misforstå hverandre.

9.0 Kilder

- Tjelle, Ingjerd. *Spor i Varanger*. Eget forlag, 2007
- http://www.holbergprisen.no/images/materiell/2008_skole_pcbruk_bgh.pdf
- Andersen, Gissle. *Forskningsprosessen: et veiledningshefte for elever i videregående skoletrinn*. Holbergprisen, 2007.
- http://no.wikipedia.org/wiki/Kvalitativ_metode, lest 15.10.09
- Informasjon fra lærerinne ansatt på Vadsø videregående skole, født 1964.
- Sveen, Arvid. *Mystisk landskap*. Orkana forlag, 2003
- <http://www.saivu.com/web/index.php?artihkkal=544&giella1=nor>, lest 08.09.09
- Observasjon.
- Intervju med "Arne", født i 1991, i tillegg til observasjon.
- Intervju med kvinnelig ansatt på Vadsø videregående skole, født 1957.
- <http://varangertankar.blogspot.com/2007/07/varangerjomfrua.html>
- <http://www.solvsmia.no/sider/transt.htm> - lest 08.10.09
- Vorren, Ørnulv og Eriksen, Hans Kristian. *Samiske offerplasser i Varanger*. Nordkalott-Forlaget, 1993.
- <http://www.luondu.varjjat.org/web/index.php?sladja=11&vuolitsladja=38&giella1=nor> - lest 26.09.09
- Schanche, Audhild. *Mortensnes, en kulturhistorisk vandring gjennom 1000 år*.
- Intervju med kvinnelig ansatt på Varanger samiske Museum (født 1970)
- <http://www.saivu.com/web/index.php?artihkkal=545&giella1=nor>
- <http://planetx.spaces.live.com/> - lest 11.10.09
- <http://www.sametinget.no/kunde/filer/Mortensnes.pdf> - innom 19/10/09
- <http://www.regjeringen.no/nb/dep/aid/dok/regpubl/stmeld/20002001/stmeld-nr-55-2000-2001-/6.html?id=325869> – lest 08.10.09
- Hætta, Odd Mathis. *Samene- en arktisk urbefolkning*. Davvi Girji o.s., 1992
- Lære fra religionstimene
- <http://www.luondu.varjjat.org/web/index.php?sladja=11&giella1=nor>, lest 22.10.09
- <http://www.luondu.varjjat.org/web/index.php?sladja=13&vuolitsladja=61&giella1=nor>, lest 22.10.09
- http://skolenettet.no/nyupload/Moduler/5_Samisk_innhold_KRL_roge.pdf - lest 25.10.09

Vedlegg

Dybdeintervju

Alder:

Kjønn:

Bakgrunn:

- Hva vet du om kulturminnene på Mortensnes?
- Kjenner du til noen sagn/myer knyttet til disse?
Hvis ja: - Hvor har du dette fra?
- Hvilke funksjoner tror du mytene/sagnene tilknyttet kulturminnene har hatt for befolkningen opp gjennom tidene?
- Er det viktig å ta vare på kulturminnene? Hvorfor/hvorfor ikke?
- Hva er ditt personlige forhold til kulturminnene?

Spørreundersøkelse holbergprisen i skolen 2009

Kjønn   Mann   Kvinne

Alder: _____

Bakgrunn   Samisk   Norsk   Finsk/kvensk

Hvilke av disse kulturminnene kjenner du til?

Bjørnesteinen   Transteinen   Offerringen   Stallodøra   Varangerjomfrua

Barnehage   Skole   Foreldre   Besteforeldre   Andre
Hvor har du hørt sagnene?

Oppgi eventuelt andre kilder her:

	Ja	Nei
Tror du sagnene hadde en funksjon?	☐	☐
	Ja	Nei
Tror du sagnene har en funksjon?	☐	☐
	Ja	Nei
Burde vi ta vare på kulturminnene?	☐	☐
	Ja	Nei
Visste du at noe av disse kulturminnene var hellige samiske offerplasser?	☐	☐
	Ja	Nei
Tror du den eldre generasjon har et annet syn på kulturminnene enn den yngre?	☐	☐

Hvis ja, begrunn:
